

*Наталя Петрівна МАРЧЕНКО,
старший науковий співробітник
Інституту біографічних досліджень НБУВ,
кандидат історичних наук (Київ).
Ярослав Юрійович МАРЧЕНКО,
аспірант філософського факультету
Житомирського державного
університету імені Івана Франка (Житомир).*

АВГУСТИН ГІППОНСЬКИЙ: НЕОГУМАНІСТИЧНЕ БАЧЕННЯ «ЛЮДИНИ ВІРИ» У МЕЖАХ ДОВІДКОВОЇ БІОГРАФІКИ

На прикладі постаті Св. Августина зроблено спробу з'ясувати, чи різниться, а якщо так, то чим, світська та духовна біографіка у потрактуванні образу «Людини Віри». Простежено неогуманістичні тенденції у співіснуванні цих двох напрямів.

Ключові слова: Августин Гіппонський, біографіка, неогуманізм, релігієзнавство.

On the example of Augustine of Hippo's personality an attempt was made to find out whether there is a difference between secular and clerical biography study in interpretation of image of the "Man of Faith" and if it so, what is the difference. Neo-humanistic tendencies in co-existence of these two directions of biographic research are traced.

Key words: Augustine of Hippo, biography study, the New Humanism, religion studies.

На примере личности Св. Августина сделана попытка выяснить, отличается ли, а если да, то как, светская и духовная биографика в трактовке образа «Человека Веры». Прослежены неогуманистические тенденции в сосуществовании этих двух направлений.

Ключевые слова: Августин Гиппонский, биографика, неогуманизм, религиоведение.

Неминучі «тектонічні зрушення» духу, спровоковані новітньою ситуацією інформаційного суспільства та епохи постмодерну сутнісно зреалізувалися у розгортанні так званого «нового гуманізму», заснованого на визнанні неоднороз-

начності людської природи, що виявляється лише у «подіях із іншими», та висуненні нового принципу універсалізації — досягненні згоди шляхом обговорення задля виявлення того, що має значення для всіх. На загальній новій парадигмі гуманізму визначається: 1) розумінням людини як амбівалентного становлення, у процесі якого ніщо не гарантоване; 2) системним баченням людини у координатах комунікації, дискурсу, спільноти; 3) новими засобами універсалізації своїх принципів (комунікативна філософія); 4) неможливістю його перетворення на чергову унітарну програму. Як наслідок, неогуманізм знаходить виправдання буденності як місця, де «схрещуються та перетинаються різні форми думки та рівні буття» [23]. І це останнє прямо зближує його з релігійною свідомістю (найперше, у її раціоналізованій протестантській формі), оскільки (за Б. Вальденфельсом) буденність здатна протистояти «натиску впорядкованої раціональності», коли стає «чимось більшим, аніж буденне життя, коли вивершується над собою». А це вивершення можливе, коли буденне «зберігає свій зворотний вимір — позабуденне». Тобто, узвичаєне життя набуває сенсу лише в світлі своєї небуденної, «вищої», духовної парадигми. Отже, взявши до уваги також позицію М. Еліаде, маємо визнати, що всяка сучасна людина тією чи іншою мірою, незалежно від її включеності у конфесійне буття, є *homo religiosus*, а, отже, її життя має сенс лише за умови наповнення його Сакральним. Відтак, новітня ситуація постмодерну забезпечила сучасній гуманітаристиці загалом і біографіці зокрема достатню свободу толерування у всякій царині. Як наслідок, потрактування «Людини віри» не вимагає більше однозначності, оскільки (за Ю. Чорноморцем): «Падіння модернізму було падінням претензії на володіння однозначною раціональною істиною. Релігія стала сприйматися як світогляд і досвід, який має таке ж право на істину, як і модерна наука» [30, с. 357].

Водночас, не зважаючи на те, що довгий час у філософії домінувало уявлення про потребу мінімізації (а той усунення!) в межах наукового дискурсу біографічної складової (згадаймо Гегеля, Гайдеггера, Вітгенштайна, Фуко), нині «біографічний поворот» в аналітичній філософії, заявлений С. Крічлі, лише набирає обертів, а (як переконливо довів В. Менжулін) вивчення біографії філософів (і теософів зо-

крема) стає важливою та «абсолютно повноправною складовою історико-філософського пізнання» [10, с. 404]. Слід наголосити, що вже американський прагматизм, зокрема Ч.-С. Пірс, розглядали філософію як життєвий проект індивіда. Інтерес до біографічних чинників чітко простежується згодом у представників філософії життя та психоаналізу (скажімо, у Ф. Ніцше, З. Фрейда, К. Фішера, В. Віндельбанда), у межах герменевтичної та екзистенційно-феноменологічної філософії (зокрема, у С. К'єркегора, В. Дильтея, К. Ясперса, Ж.-П. Сартра, Г. Арендта) та роботах постструктуралістів (М. Фуко, Л. Альтюссера, Ж. Дельоза, Ж. Деррида).

Попри це, на вітчизняних теренах дана проблематика розглядалася фрагментарно, оскільки ідея релігієзнавчого дискурсу як дискурсу саме методично-біографічного системно не озвучувалася. Натомість, саме «Люди віри» значною мірою сформували інтелектуальні, світоглядні та моральні потреби як усієї спільноти, так і окремої людини, окреслюючи головні координати нашого практичного та духовного життя донині. І тому щодо них, на нашу думку, слід виробити належні форми й методи презентації в інформаційному просторі.

Із посиленням релігійного життя в Україні значення набуває загальність залучення до культурного обігу праць і життєвої практики Отців Церкви, які свого часу успішно вирішували завдання, що стоять нині перед українським суспільством: практичного примирення віруючих і невіруючих у межах єдиного соціуму, вироблення навиків толерування віри тощо. Актуальне й те, що життя та вчення Отців Церкви на особистісному рівні прямо пов'язані із неогуманістичними ідеалами сьогодення, які наголошують неможливість існування та застосування ідеальної, нормативної моделі етичного як унітарної програми саморозвитку людини, що «визначає» її досконалість і програмує персональний образ [24]. Зокрема, у межах вчення Августина Аврелія питання стосунків індивіда зі Всевишнім повсякчас залишається відкритим і можливим, що дає людині спромогу гідності як статусу перед Вищим і тим забезпечує їй можливість вибудовування внутрішньої системи цінностей. Відтак, теологічний доробок та особистий досвід віднайдення Бога та довіри до нього, пошуку опори у невизначеному світі Августина актуалізуються індивідом глобалізованого

мультикультурного інформаційного світу, де відбулося змішування та деструктуризація всіх матриць світорозуміння, як алгоритми пошуку та виходу з особистої та суспільної кризи поза межі кризового світу задля його гармонізації.

Постать Августина Гіппонського обрана нами для дослідження ще і з тих міркувань, що вона є унікальним явищем не лише історії богослов'я, а й культури загалом: його вплив поширився не лише на теологію, а й на філософію, державне право, церковну політику, літературу. Поряд із тим, і в філософській, і в богословській сфері цей теолог виявляється водночас і новатором, і глибоко закоріненим в античну та християнську традицію; є представником відмираючої римської культури і, водночас, своїми ідеями — стає відправною точкою для майбутнього тощо. Для Західного світу (за Шарпантье) постання Августина є «надгробним словом давньому світові і водночас урочистим провіщенням світу нового» [25, с. 105]. Східна рецепція Августина була і залишається значно скромнішою, хоча і в ній він «ніколи не був цілком незраним чи чужим, а традиційне величання його Августином Блаженим лише підкреслює особливу повагу до його постаті» [26, с. 7]. Але для нас найвагомніше, що (за Б. Хегглунд) саме Августин привніс до християнської культури «дещо нове й своєрідне — відбиток власної особистості» [29, с. 88].

Отже, саме постать Августина Гіппонського, чие життя за нашими припущеннями, вибудовувалося в руслі античної традиції філософствування, вчення лягло в засновок низки новітніх теологічних шкіл, а життєпис вибудовувався та «перебудовувався» в межах чи не всіх ключових богословських і філософських традицій, є оптимальним об'єктом дослідження специфіки вияву біографічного дискурсу в межах історико-теологічного пізнання.

Метою нашого дослідження на даному етапі стало окреслити межі та характер вияву біографічних дискурсів у трактуванні постаті та вчення Августина Аврелія у довідковій літературі.

У науково-філософському дискурсі цікавість до праць Августина виникла відразу по його смерті й продовжується до нині. На сьогодні література, присвячена йому в світі, практично неосяжна (перелік книг і статей, виданих лише до 1970-х рр. ХХ ст. складає понад 200 сторінок). Класичними

вважаються праці Е. Жільсона (1949), А.-І. Марроу (1956), К. Флеша (1980) [24, с. 336].

На вітчизняних теренах (зокрема, в межах Російської імперії та СРСР, до яких входила й Україна) спадщину Августина Аврелія почали вивчати з ХІХ ст. (О. Брілліантов [1, с. 151–192], С. Булгаков [1, с. 385–388], П. І. Верещацький [1, с. 193–231], В. І. Гер'є [6], Д. В. Гусев («Антропологічні погляди бл. Августина в зв'язку з ученням пелагіанства», 1876), Л. І. Пісарев [15], І. В. Попов [17], Є. Трубецький [27] та ін.), оскільки до ХVІІ ст. Августин не був навіть перекладений церковно-слов'янською мовою, бо не входив до літургійного календаря у Візантії. У Російській імперії про Августина дізналася завдяки діяльності Києво-Могилянської академії, зорієнтованої, зокрема, й на західну традицію. Завдяки вихованцям цього закладу перші переклади з Августина з'явилися в Москві (з 1783), С.-Петербурзі (з 1786) та Києві (з 1835 р.). Найповніше зібрання творів теолога також побачило світ у Києві (1866–1908) у часописі «Труди Київської духовної академії». Що ж до Російської Православної церкви, то Августин пошанується в ній лише від нового Сінаксарія, укладеного грецьким монахом Никодимом Агіоритом 1819 р. і перекладеного єпископом Філаретом (Гумілевським) у 1856 р. [18].

Ставлення сучасного Православ'я до Августина найбільш яскраво описує цитата з передмови Вячеслава Марченка до книги ером. Серафима (Роуза) «Смак істинного Православія. Блаженний Августин, єпископ Іппонський»: «Відвертаючись від помилок Августинових, нехай боїмося ми відвернутися від самого блаженного Августина, обранця Христового, бо його ревність до Бога та благочестя, скарбами неоціненними передані нам в працях його, істинно спасительні» [22]. Сам автор (Роуз) раз-по-раз наголошує на протиставленні сучасного «теоретичного знання» в межах православного богослов'я та теології Отців Церкви, що була «нерозривно пов'язана з веденням християнського життя». Зокрема, він викриває богословів, які за «теоретичними» помилками Августина втратили його образ істинного Отця Церкви та яким у їх «академічній правильності» зазвичай не вистачає «того внутрішнього смирення і чистоти, котрі притаманні істинній передачі православного Вчення від батька до сина» [22] і яке є суттю доробку й біографії Августина.

Власне, дослідник закликає (хоча й не акцентуючи даний аспект окремо) до перепрочитання Августина саме в межах біографічного дискурсу, сприймаючи не його теоретизування навколо питань віри, а його досвід віри. Також традиційна повага (але не сприйняття віровчення!), з яким ставиться до постаті та авторитету Отця Церкви Августина Російська Православна Церква, виражена в статті архієпископа Волоколамського Пителима «Про Блаженного Августина» (М., 1976) та «Бібліологічному словникові» О. Меня [11].

На загал, аналіз праць, написаних у межах Російської імперії до початку ХХ ст., коли християнство було органічною складовою не лише духовного, а й соціального буття, засвідчує, що біографічний аспект органічно входив у межі історико-філософського осмислення постаті та вчення Августина, які сприймалися у єдності та взаємопроникності. Навіть звертаючись до часткових аспектів вчення (скажімо, антропологічні погляди Августина), автори не бачили їх у відриві від конкретного (біографічного, обумовленого практикою життя, а не лише теології) протистояння Отця Церкви й єпископа із Пелагієм і його послідовниками тощо.

Із російських і радянських дослідників Августина ХХ ст. зазвичай називають праці В. В. Бичкова (М., 1984) [1, с. 652–706], А. Г. Гаджікурбанова (М., 1979), З. В. Комлевої (М., 2000), О. Лосєва [1, с. 822–852], Г. Г. Майорова [1, с. 514–651], С. Неретіної [1, с. 757–806], Р. В. Светлова (СПб, 2008), В. Л. Селівестрова [1, с. 5–19], О. О. Столярова [24] та ін. Реалізація біографічних аспектів у межах їхніх праць змінюється від нав'язливого соціально-класового редуccionізму та псевдобіографізму за часів панування марксистсько-ленінської ідеології до явного антибіографізму та психологічного редуccionізму останніх десятиліть.

В Україні августинівську проблематику тією чи іншою мірою в останнє десятиліття розробляють О. В. Александрова, О. В. Борисова, Гр. Васянович, К. О. Гончарук, В. Б. Демидченко, Л. М. Димитрова, С. Квіт, С. Лозниця, Р. В. Мартинч, О. О. Маслак, А. В. Мищенко, В. І. Палагута, О. В. Плужник, О. Ю. Поцюрко [19], О. І. Титарчук, Ю. А. Тищенко та ін. І хоча в науковому дискурсі України Августин нині розглядається фрагментарно, різновекторно та, здебільшого, в руслі Західної традиції, православна традиція має більшу тяглість на вітчизняних теренах. Так, ще 1901 р. у

передмові до першого в Російській імперії перекладу творів Августина, здійсненого в Києві, наголошено, що філософування Августина починається з самозаглиблення та самодослідження та що зовсім не суб'єктивізм робить богослова засновником середньовічної теократії. Шлях його філософування — від розладу та роздвоєння особистого життя до об'єктивного світу та єдності. Відтак, зрозуміти доробок Августина поза його біографією фактично неможливо, оскільки його розмисли породжені особистісними питаннями, а індивідуальне буття, в силу зумовлених мудруванням трансформацій, об'єктивує доцільність і праведність його теоретичних висновків.

Біографіка Августина почала формуватися фактично за його життя («Сповідь» [21], листування), була продовжена відразу по смерті («Життя Августина» Поссідія Каламського [18]) й активно поповнюється та переосмислюється упродовж усього часу до нині (праці В. І Герье [6], Г. Орлова [14], І. В. Попова [17], О. О. Столярова [24], а також К. Армстронга, М. Еліаде, Т. Б. Еріксена [32], Г. Скирбекка, І. Л. Тарнавського [25], Є. М. Трубецького [27], Б. Хег-глюнд [29], Б. Рассела та ін.).

Більш пізні дослідники засновуються здебільшого на біографії Августина, викладеній ним самим у перших десяти частинах «Сповіді» [20], та на «Житті Августина» Поссідія Каламського [18], котрий поряд із Аліпієм, Севером і Еводієм входив до найближчого кола сподвижників Августина та був зі своїм учителем в останні хвилини його життя. Але якщо «Сповідь» розкриває нам «внутрішню» біографію Августина, то Поссідій зосереджується на «зовнішній», укладеній відповідно до канонів житійної літератури. Також, на думку О. О. Столярова [24, с. 338–339], дається взнаки різниця між масштабом особистості біографа та зображуваної персони: Поссідій оповідає про все в міру власного розуміння та знання. Водночас, його погляд (доброго учня, щирого й уважного оповідача) дає змогу помітити те, що оминув у «Сповіді» Августин і, зрештою, знати, яким саме теолог поставав у зовнішній рецепції сучасників. Також Поссідій був першим бібліографом Августина та запропонував першу класифікацію його праць і періодизацію життя.

Класичною неканонічною біографією Августина в новітній західній традиції вважають книгу Т. Б. Еріксена

«Августин. Неспокійне серце» [32]. Оскільки цей текст несе на собі всі ознаки науково-художньої прози, заснованої на патристичних та історико-філософських джерелах, гадаємо, для нашого дослідження він не є цікавим, оскільки скерований не так на з'ясування фактографічної, філософської чи психологічної суті особистості Августина, як на створення відповідного художнього образу, що є предметом розгляду філології.

Необхідним і важливим етапом дослідження життя будь-якої особи, зокрема й теолога, є відбір/формування бази джерел, адекватних меті дослідження, за допомогою яких учений набуває можливість отримати всебічну персонологічну та соціальну інформацію про особу (об'єкт дослідження). Не підлягає сумніву теза, що якість і результативність будь-якої тією чи іншою мірою біографічної праці вирішальним чином залежить від повноти та якості джерел, які використовуються дослідником. Одним із найдоступніших і тому найчастіше вживаних біографічних джерел є різноманітні енциклопедії, біографічні, біобібліографічні та спеціальні словники і довідники.

Комплекс сучасних соціолого-релігієзнавчих підходів до аналізу релігійних практик у постатеїстичних суспільствах дає змогу серед іншого характеризувати їх біографічні аспекти, насамперед, способи та форми відображення «Людини віри» у розмаїтих довідкових виданнях, які традиційно широко представлені в світській літературі, а останнім часом набувають все більшого поширення серед конфесійних видань і ресурсів. Останньому сприяє як «подорослішання» вітчизняних теологічних осередків (а, відтак, і спромога втілювати значні енциклопедичні проекти), так і більш відкрита інтенсивна робота релігійних організацій (спричиняє потребу в розмаїтих популярних виданнях, зокрема й щодо персоналій). Але епохальним зрушенням, яке докорінно змінило стан справ, задавши нові тенденції та висунувши принципово інші цілі, стала поява нових інформаційних технологій та їх адаптація і використання задля нагромадження та поширення інформації щодо віровчень і їх діячів. Найважливішою рисою цих новітніх електронних ресурсів у порівнянні з традиційними (за В. І. Попиком) є їх потенційна здатність об'єктивно інтегрувати напрацьовану раніше суспільством інформацію в усьому її розмаїтті, ор-

ганічно ввібрати в себе надбання рукописної та друкованої культури минулого [16]. І саме це останнє вимагає невідкладного аналізу та переосмислення вже напрацьованого доробку щодо представлення постатей «Людей віри» як у світській, так і конфесійній довідковій біографіці. Адже зазвичай об'єктивно цілісні та документально визначені «de-fakto» долі цих персонажів кардинально змінюються залежно від світоглядних позицій авторів і починають різнитися не лише в оцінках свого життя та духовного спадку, а й в сутнісному розумінні сенсу й навіть змісту цього життя й доробку.

Щодо постаті та вчення Августина Аврелія, то як у світській, так і в богословській біографічно-довідковій традиції їх потрактування було й залишається неоднозначним і багатоаспектним, зазвичай пов'язаним із ідеологічними позиціями часу чи настановами певного віровчення. Так, у одному з найавторитетніших у ХІХ ст. «Енциклопедичному словнику» Ф. А. Брокгауза та І. О. Ефрона [31] щодо Августина сказано, що той: «один із найвідоміших і найвпливовіших Отців християнської церкви». Наголошено, що вплив Августина на «долі та догматичний бік християнського вчення майже безприкладний», оскільки теолог на кілька століть «визначив дух і напрям» всієї Західної церкви, а його численні праці, в яких виявилися «проникливість і глибина розуму, нескорима сила віри і запальність фантазії», мали «неймовірний вплив і визначили антропологічну сторону вчення в протестантизмі». Водночас, автори досить суб'єктивно трактують постать Августина, скажімо, вказують, що у молодості той був «настроений самим світським чином», «віддавався вихорові насолод», зауважують, що радикальній зміні в його світогляді католицька церква присвятила навіть особливе свято (3 травня), оповідають про буденну працю Августина щодо заснування монастирів, долю його останків тощо. Тобто, біографічна складова не лише присутня в статті даної енциклопедії, а й надміру деталізована (чи й белетризована). Відтак, постать Августина окреслюється більше як окремішне людське життя (нехай і визначне), ніж як біографія мислителя. Засновуючись на тих самих підходах і джерелах пише про Августина й Б. П. Бейль у своєму «Історичному короткому словнику» [3, с. 85–95].

У чотиритомній «Антології світової філософії» (М., 1973) [2, с. 581–582] Августин означається лише як «видат-

ний теолог і філософ західнохристиянської церкви». Відтак, і стисла біографічна довідка акцентує на неможливості батька теолога (про матір-християнку навіть не згадано), його діяльності як «одного найактивніших діячів християнської церкви, невблаганного ворога і гонителя численних «еретиків», відступників від її офіційної доктрини» тощо. Аналіз доробку Августина акцентує на його «теософічності» (зокрема, окремо вказано, що всі твори написані, коли був християнином), хоча визнається, що саме його твори «зіграли величезну роль у філософському розвитку середньовічної Західної Європи, бо аж до XII–XIII ст. залишалися тут головним джерелом філософської мудрості».

У словнику-довіднику Л. В. Бліннікова «Великі філософи» (М., 1997) [4] чи не найяскравіше виявився марксистський редуccionізм у підходах до представлення постаті Августина. Автор тенденційно трактує як долю, так і доробок теолога, свідомо наголошуючи його «християнськість» як тотальну засадничу «неправильність», що автоматично «відділяє» того від класичного надбання античності й робить ледь не людиноненависником. Так, визнаючи Августина визначним середньовічним філософом, який вплинув на все західноєвропейське життя Середньовіччя, Л. В. Блінніков наголошує, що «дух його творів релігійний, не сумісний із духом античної філософії». Автор називає вчення Августина «релігійно-філософською системою», в якій біблійний світогляд поєднаний лише з прийнятними для християнства положеннями неоплатонізму, та наголошує, що, оскільки в центрі філософської системи Августина — Бог і постійне творення ним світу, роздумування приводять Августина до концепції фаталізму та ірраціоналістичного трактування дійсності. Також Л. В. Блінніков вважає, що в трактуванні природи та людини, Августин не спромігся вирішити проблему взаємодії душі й тіла, хоча й розвинув теорію вільної волі та домінування душі над тілом. Теорію зла богослова автор пояснює бажанням Августина «зняти відповідальність за зло в світі з Бога». Так само спрощено трактує він Августинову теорію часу тощо. Л. В. Блінніков наголошує, що раціоналістичні підходи Августина не можна навіть порівнювати з тезами того ж таки Декарта. В позитивному сенсі (як тих, хто впав у немилість до церковної влади й Августина зокрема, як її представника) описано

ідеї пелагіанства. Вказано, що Августин захищав ідею нерівності людей, яку вважав необхідним явищем соціального життя. Л. В. Блінніков визнає, що «філософія історії Августина при всій своїй теологічності заклала підвалини теорії суспільного прогресу», та бачить абсолютну її ваду в тому, що для Августина «історія має сенс і призначення — перемогу християнства в вселенському масштабі», тоді як нині йдеться лише і тільки про «прогрес у розвитку виробництва й науки».

Щодо біографії Августина, то Л. В. Блінніков згадує лише нейтральні відомості (місце народження (Тагаст), інтерес до праць Цицерона, вплив Амвросія Медіоланського, навернення 387 р.), або ті, що так чи інакше дискредитують теософа в очах пересічного читача (наголошена його жорстка позиція щодо еретиків («молот еретиків»), аскетизм, вигнання дружини із сином з дому після навернення тощо).

Для прикладу, в Україні на той час у короткому довіднику з історії філософії «Від витоків до середини ХІХ ст.» під редакцією Т. Д. Пікашової та В. Л. Чуйка (К., 1997) [5] про Августина сказано, що він: «створив онтологічне вчення про Бога як абстрактне буття, наслідував неоплатоністську онтологію, виходив не з об'єкта, а від суб'єкта, від самодостатності людського мислення... Психологізм найбільше виявився у його вченні про час як сутність, що не може існувати без душі, яка пам'ятає, чекає, споглядає дійсність». Визнано, що «новим філософським досягненням Августина стало висвітлення проблеми реальної динаміки конкретного людського життя на протилежність конкретній історії суспільства». Водночас, біографію теолога не окреслено навіть у найзагальніших рисах чи фактах.

Взірцевою щодо бачення постаті Августина в радянський час можна вважати також статтю в «Новітньому філософському словнику» за редакцією О. О. Грицанова (Мн., 1998) [13, с. 3], де сказано, що Августин — «ярий противник інакомислячих, жорстоко боровся з ересями, особливо маніхейством, донатизмом і пелагіанством», та що, «борючись із язичницькою античною філософією», намагався перетворити платонівські «ідеї» в «думки Творця перед актом творення». Автор наголошує, що для Августина людська воля — сліпий засіб у руках волі Божої, а зло — «просто недостатність буття». Водночас, визнається, що своїм вченням

Августин випередив низку ідей Декарта й одним із перших звернув увагу на питання формування людської особистості та розвитку суспільства, зокрема його історії. Також автор наголошує, що в ученні Августина «християнська церква отримала теоретичне (богословське) обґрунтування своєї доктрини» та що авторитет філософа був абсолютним у католицькому богослов'ї до Томи Аквінського включно.

У даній словниковій статті біографія теолога фактично повністю нівельована й не виступає навіть тлом його «мудрування». Натомість у «Історії філософії», виданій у Мінську за тією ж редакцією, але в пострадянську добу (Мн., 2002; 2007) [7, с. 10], автор статті про Августина (М. О. Можейко) прямо звертається до його біографії. Зокрема, наголошуючи місце Августина як християнського теолога та філософа, представника зрілої патристики в розвитку християнського богословського канону, зокрема західного, автор не лише окреслює роль неоплатонізму в духовній еволюції богослова (зокрема й на біографічному матеріалі), а й розкриває місце Августина в заснуванні низки монастирів і створенні низки чернечих католицьких орденів (августинців-каноніків, августинських братів, асумпціоністів, августиніанок), вказує на його справді неосяжну літературну спадщину. Окремо наголошено тотальний вплив вчення Августина на питання теології дотомістської парадигми та його роль у розгортанні європейської історико-філософської традиції шляхом конструювання «традиції августинізму в межах середньовічної схоластики» та визначення більшості «семантико-аксіологічних векторів наступного філософського розвитку Європи». Автор вважає, що однією з найбільших заслуг Августина є його вклад у догматичну теологію, зокрема, систематизація Святого Письма в трактаті «Про Трійцю», що дало змогу на Нікейському Соборі конституювати Символ віри. На його думку, саме «екзистенційно-психологічно артикульована інтерпретація Трійці, запропонована Августином, задала імпульс розвитку емоційно-психологічної складової християнства й ініціювала конституювання в європейській культурі як традиції імманентизму в інтерпретації суб'єктивної сфери (екзистенціалізм), так і філософської традиції діалогізму». А теза «вірю, щоб розуміти», в свою чергу, задала програмний канон християнської ортодоксії щодо проблеми співвідношення віри та

раціональної критики. М. О. Можейко розглядає полемічні твори Августина та низку його трактатів («Про Книгу Буття дослівно», «Про християнське вчення») як віхи в розвитку християнської екзегетичної традиції. Окремо спиняється на розкритті постаті Августина як «учителя благодаті», котрий розрізнув «зовнішню» благодать як букву закону та «внутрішню» — як його дух, на Августиновій концепції спасіння та вільної волі людини тощо. Наголошено, що в західній традиції Августин розуміється як основоположник системної філософії історії та автор, чиї твори стали фундаментальними й смислоутворюючими для європейської ментальності. М. О. Можейко, взявши до уваги й суто біографічні складові розгляду Августина в межах історико-філософського дискурсу, наголошує, що «збираючи уламки» давньої культури й водночас закладаючи підвалини середньовічного та присутнісно новітнього європейського світогляду, Августин не лише став культовою (в суто світському сенсі цього слова) постаттю для християнськи артикульованої традиції європейської культури, а й «мав конститууючий вплив на формування глибинних основ культурної традиції західного зразка». Окремо й широко він спиняється на «Сповіді» Августина як реконструкції його духовного шляху від язичництва до християнства, що не лише заклала в європейській культурі основи жанру духовної біографії (а також автобіографії як такої), а й «задала інтенцію на рафіновані форми витонченої інтроспекції та інтелектуального самоаналізу, що стали для європейської ментальності фундаментальними та смислоутворюючими».

До прикладу, у словнику «Історія філософії» за ред. В. І. Ярошовця (К., 2002) [8, с. 168–174] автори наголошують, що хоча творчість Августина — «вершина латинської патристики», проте, поява такої визначної особистості «була підготовлена всім попереднім розвитком як античної і християнської філософських традицій, так і безпосередньо працями Марія Вікторина і Амвросія Медіоланського». Заслуги Августина вони вбачають насамперед у тому, що він «висуває на перше місце практичну церковну теологію та її претензії на керівництво людськими душами і святе посередництво». Також наголошено вчення Августина про Божий Град, яким він «заклав фундамент історичної метафізики» та зробив спробу «осмислення історії людства у християнському кон-

тексті». Зазначено, що його філософські розвідки «зробили внесок у розуміння людської і Абсолютної особистостей, у гносеологію, етику тощо». На жаль, біографічна складова у статті даного видання існує на суто формальному рівні.

У «Філософському словнику» за редакцією О. О. Івіна (М., 2004) [28] біографічна складова фактично відсутня. Натомість, Августин уже визначається не лише як «християнський богослов» і «представник патристики», а й як «філософ-містик, близький до неоплатонізму», а сама стаття зосереджується саме і лише навколо його філософського спадку (щоправда, у його найбільш соціальному вияві).

Зразком белетризованого викладу є біографія Августина в довіднику «Сто великих мислителів» І. О. Муського (М., 2000) [12].

Чи не найширше біографічна складова представлена у статтях першого тому «Католицької енциклопедії» (М., 2002) [9], яка визначає Августина як «єпископа, Учителя Церкви, богослова та філософа епохи патристики, одного з чотирьох західних Отців Церкви» та наводить вичерпний стислий опис його життя і перелік основних творів. Біографія теолога подається в канонічних межах католицизму, але докладно й достатньо повно розкриває всі основні моменти біографії Августина, щоправда зосереджуючись здебільшого та долі теолога після обернення, його житті як християнина та діяльності як єпископа. Також у розділі «Філософія та богослов'я» з опорою на думку К. Ясперса, наголошено, що характер вчення Августина визначається фактами його біографії. Окремо виділено думки щодо того, що: зблизивши методи розгляду богословської та психологічної проблематики, Августин обґрунтував можливість раціонального осягнення предметів віри і саме тому його вчення багато в чому визначило розвиток західного богослов'я загалом; вчення про душу як сутність, здатну мислити й наділену волею. Також визнано значний вплив на Августина ідей неоплатонізму, які дали змогу богослову прийняти креаціоністські уявлення Святого Письма й узгодити з ними концепцію співвідношення часу та вічності. Визнано також, що гносеологія Августина засновується на неоплатонічних і стоїчних теоріях.

Вчення Августина про зло як відпаданя від Бога та роль, яку відіграло в становленні Церкви вчення Августина

про Божу благодать як єдину умову таїнства, відстоювання ним духовної та організаційної єдності Церкви, розвитку вчення про апостольську наступність та примат Папи роз'яснено в руслі протистояння Августина донатизму. А концепцію першородного гріха — в межах дискусії з пелагіанством. Як дискусійне й на сьогодні питання трактується вчення Августина про визначеність (*praedestinatio*), оскільки Католицька Церква на II Оранському (529) та Валенсійському (855) соборах обрала в якості свого вчення т. з. поміркований августинізм.

Також широко проаналізовано погляди автора на історію, як протистояння Божого царства й царства земного.

Стаття супроводжується низкою додаткових матеріалів, які поглиблюють і уточнюють різні сфери діяльності Августина та його осмислення в межах католицизму. Так, Ю. Іванова стисло оглядає екзегетику Августина та його роль в історії літератури. Зокрема, доводить, що Августин віддав дань усім відомим методам трактування Святого Письма, від алегоричного до типологічного та буквалістського. Наголошено, що літературна вартісність творчості Августина висуває його в ряди «найталановитіших письменників в історії людства». Є. Двоскіна аналізує розуміння Августином музики, яку він трактував у руслі античності як числову дисципліну. Зазначено, що філософ написав трактат про ритм як світоглядну систему та думав присвятити ще один ладіві, кохався у духовних піснеспівах. І. Баранов, аналізуючи іконографію Августина, вказує, що той належить до святих, котрі отримали найяскравішу інтерпретацію в західному релігійному мистецтві: на фресках VI–VII ст. його зображали з книгою в руках, із XIII ст. — ще й у єпископському вбранні, з XV ст. — з'являється ще один атрибут — палаюче або пробите стрілою серце (серце, пронизане Божою любов'ю), що нагадує про зміст «Сповіді». Також проаналізовано зображення Августина в храмах і на полотнах Рафаеля, Боттічеллі, М. Пахера, Рубенса, Мурільо, Б. Гоцціолі та ін. І. Лупандін, стисло переповідаючи історію прочитання Августина в Росії, наголошує що до XVII ст. той не був перекладений церковно-слов'янською, оскільки не входив до літургійного календаря у Візантії. Автор визнає, що Росія дізналася про Августина завдяки діяльності Києво-Могилянської академії, зорієнтованої на західну

традицію. Перші переклади з'явилися в Москві (з 1783), в С.-Петербурзі (з 1786) та у Києві (з 1835 р.). Найповніше зібрання творів побачило світ у Києві (1866–1908) у часописі «Труды Киевской духовной академии». Пошанування Августина Російською Православною церквою йде від нового Сінаксарія, укладеного грецьким монахом Никодимом Агіоритом у 1819 р. і перекладеного єпископом Філаретом (Гумілевським) у 1856 р.

Православний погляд на постать і доробок Августина фіксує «Бібліологічний словник» Олександра Меня (М., 2002) [11]. Автор визначає Августина насамперед як «отця Церкви, пастора-проповідника, богослова, філософа, екзегета» та наголошує, що «особливе моральне почуття схиляло його до особливих роздумів над природою зла», а життєвий шлях був сповнений «болючих роздумів і хитань». О. Мень зосереджується на екзегетичній спадщині Августина, вказуючи, що того цікавили насамперед христологічні проблеми та смислове, віроповчальне значення Біблії. Також, на його думку, Августин одним із перших поставив питання «синоптичної проблеми», вказавши, що Матвій і Марк часто говорять фактично одне й те саме, він же вказав, що євангелісти знали праці попередників тощо. Дослідник простежує взаємодію Августина зі Святим Письмом не як акт філософствування, а як живий діалог рівних, хоча й вказує на суто прикладні текстознавчі студії теолога (позиції вербалізму та сприйняття Святого Письма в єдності двох Завітів; герменевтичні принципи Августина та вимогу сприймати Біблію в цілісності та багатозначності та трактувати алегорично тощо). Навіть вплив Августина на християнську думку виявився (за О. Менем) не лише в богослов'ї, етиці та філософії, а й у тратуванні Біблії. Відтак, і щодо біографічної проблематики О. Мень наголошує на визначальній ролі в долі Августина саме й лише Святого Письма. Тобто, він не визнає можливості біографії Августина поза досягненням тим Божественного Тексту, який, за О. Менем, і вчинив обернення, витворивши з пересічного (нехай і обдарованого) античного ритора великого Отця Церкви. Остання засвідчує теологічний редуціонізм потрактування Августина О. Менем.

«Православна енциклопедія» (М., 2000) [20] відзначається офіційно-фактологічним викладом як біографії так і

вчення Августина. Щодо його долі, то дотримано традиційного поділу її на три періоди (від народження до обернення (387), далі — до висвячення в священники (391), та до смерті (430)). Як джерела відомостей вказані «Сповідь» та епістолярій Августина, а також біографія, написана Поссідієм [18]. Наголошена роль матері в духовному становленні сина, його пастирське служіння. Порівняно з «Католицькою енциклопедією» більш широко представлена бібліографія православних і російських дослідників, праці трактуються в суто православному розрізі, а щодо посмертного уславлення Отця Церкви тощо наведено багатий, але тенденційно дібраний фактаж.

Отже, маємо констатувати, що у долі Августина чітко простежується типова «принципова *парадоксальність* біографії філософа (який завжди думає про вічне та надособистісне, але постійно робить це із кінцевої та особистісної перспективи)» [10, с. 405]. Натомість, трактування його постаті та доробку в довідковій літературі відбувалося здебільшого каузально-редукціоністським шляхом (коли пояснення й трактування зводяться до певних зовнішніх домінант), і, як наслідок, змінювалося з часом і різнилося в світських і богословських виданнях. Зокрема, по різному визначалися домінанти його особистого внеску (наголошувалася філософська, теологічна, богословська тощо складова діяльності) та важливість і прийнятність окремих тез і поглядів (залежно від пануючої ідеології ключові позиції трактувалися як хибні, історично зумовлені, теоретично допустимі, належно обґрунтовані тощо). Але всі укладачі енциклопедій і довідників визнавали незаперечні заслуги Августина та його непересічний вплив на формування західної цивілізації як такої. Біографічна інформація в усіх переглянутих нами виданнях редукувалася (здебільшого з ідеологічних міркувань) або випускалася зовсім, що засвідчує відсутність (насамперед на пострадянських теренах) традиції залучення біографічних відомостей до потрактування доробку «Людей віри».

Підсумовуючи, хочемо наголосити, що співмірність теософського вчення та життя «Отця Церкви» аксіоматична: практично не можливо бути теологом лише на рівні теоретизування, оскільки сама наявність віри як засадничого принципу вимагає не лише пізнання Бога, а й життя в Богові. «Людина віри» апріорі є цілісним втіленням

«вчення/життя», а її біографія завжди є складовою вчення. Лише знайшовши органічні цій цілісності форми відображення, біографіст спроможеться повноцінно, об'єктивно та у відповідності до неогуманістичних запитів інформаційної доби відобразити дані персоналії. Відтак, слідом за В. Менжуліним маємо визнати, що біографіка покликана не пояснювати вчення Отців Церкви, а прояснювати його в єдності з усією постаттю теософа як «дуже складною і далеко не односпрямованою взаємодією життєвих і теоретичних чинників» [10, с. 409].

1. *Августин* : Pro et Contra [Текст] / сост., прим. Р. В. Светлова ; вступ. ст., сост., прим. В. Л. Селивестрова. – СПб. : Изд-во РХГИ, 2002. – 976 с.
2. *Антология* мировой философии [Текст] : в 4-х т. Т. 1. Философия древности и средневековья. – М. : Мысль, 1969. – С. 581–606.
3. *Бейль Б. П.* Исторический и критический словарь [Текст] : в 2 т. – М. : Мысль, 1968. – 1447 с.
4. *Блинников Л. В.* Великие философы : слов.-справочник / Л. В. Блинников. – М. : Логос, 1997 – 429 с.
5. *Від витоків до середини XIX століття* [Електронний ресурс] : короткий довідник із історії філософії / під ред. Т. Д. Пікашової, В. Л. Чуйка. – Режим доступу : <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/dovi.html>, вільний. – Назва з екрану.
6. *Герье В. И.* Блаженный Августин [Текст] / В. И. Герье. – М. : Тов. «Печатня С. П. Яковлева». – 697 с.
7. *История философии* [Текст] : энциклопедия / сост. и гл. науч. ред. А. А. Грицанов. – Минск : Интерпрессервис ; Книжный Дом, 2002. – 1376 с. – (Мир энциклопедий).
8. *Історія філософії* : словник / за заг. ред. В. І. Ярошовця. – К. : Знання України, 2006. – 1200 с.
9. *Католическая энциклопедия* [Текст]. – М. : Изд-во францисканцев, 2002. – Т. 1. – 1926 с.
10. *Менжулін Вадим.* Біографічний підхід в історико-філософському пізнанні : моногр. / Вадим Менжулін. – К. : НаУКМА ; АРАР Медіа Груп, 2010. – 455 с.
11. *Мень Александр*, прот. Библиологический словарь [Текст] : в 4-х т. / прот. Александр Мень. – М. : Фонд им. А. Меня, 2002. – Т. 1. – 603 с.
12. *Мусский И. А.* Сто великих мыслителей [Текст] / И. С. Мусский. – М. : Вече, 2000. – 687 с.
13. *Новейший философский словарь* [Текст] / сост. А. А. Грицанов. – Минск : Изд. В. М. Скакун, 1998. – 896 с.
14. *Орлов Г.* Церковь Христова : Рассказы из истории христианской Церкви. Блаженный Августин, епископ иппонийский [Електронний документ] / Георгий Орлов // Ортодокс. – Режим доступа : http://www.orthodox.ee/books/orlov/o_cont.htm. – Название с экрана.

15. Писарев Л. И. Учение блаженного Августина, епископа Иппонийского о человеке в его отношении к Богу [Казань, 1894] [Электронный документ] // Православный торрент-трекер. – «Вселенские Соборы». Вып. 2, ч. 2. Богословие Церкви эпохи Вселенских Соборов в трудах русских ученых. – Режим доступа : <http://www.pravtor.spb.ru>. – Название с экрана.
16. Попик В. І. Ресурси біографічної інформації: традиційні уявлення і новітні тенденції розвитку [Текст] / Володимир Іванович Попик // Укр. біографістика : зб. наук. праць. – К., 2012. – Вип. 9. – С. 7–24.
17. Попов И. В. Труды по патрологии. Личность и учение блаженного Августина [Текст] / И. В. Попов. – М. : Сергиев Посад, 2005. – Т. 2. – 775 с.
18. Поссидий Каламский. Жизнь Августина [Текст] / Поссидий Каламский ; пер. М. В. Грацианского, П. В. Кузенкова // Августин А. Исповедь. – М., КАНОН, 2005. – С. 338–380.
19. Поцюрко О. Ю. Основоположні принципи філософії історії у творчості Августина Блаженного [Текст] : автореф. дис.... канд. філософ. наук / О. Ю. Поцюрко. – Л., 2008. – 19 с.
20. Православная энциклопедия [Текст]. – М. : Церк.-науч. центр «Православная энцикл.», 2000. – Т. 1. – 752 с.
21. Св. Августин. Сповідь [Текст] / Августин Св. ; пер. з лат. Ю. Мушак. – Л. : Свічадо. – 2008. – 356 с.
22. Серафим (Роуз), ером. Вкус истинного Православия : Блаженный Августин, епископ Иппонский : Православие и современность [Электронный документ] / ером. Серафим (Роуз) // Библиотека «Вехи». – Режим доступа : <http://www.vehi.net/avgustin/rouz.html>. – Название с экрана.
23. Степаненко І. В. Духовність у світлі нової парадигми гуманізму: проблеми та наближення [Электронный документ] / І. В. Степаненко // Практична філософія. – 2001. – № 1 (2). – С. 257–261.
24. Столяров А. А. Аврелий Августин. Жизнь. Учение и его судьбы [Текст] / А. А. Столяров // Августин А. Исповедь. – М. : КАНОН, 2005. – С. 292–338.
25. Тарнавський І. Л. Бог, світ і людина як елементи онтологічно-сміслової структури буття у вченні блаженного Августина [Электронный ресурс] / І. Л. Тарнавський // Православний світогляд. – Режим доступу : <http://orthodoxia.net.ua/uk/i-tarnavskiyi-ontology-st-augustine>. – Назва з екрану.
26. Тимо Т. Передмова [Текст] / Т. Тимо // Святий Августин. Сповідь. – Л. : Свічадо. – 2008. – С. 5–13.
27. Трубецкой Е. Н. Мирозерцание Блаженного Августина [Текст] / Е. Н. Трубецкой // Бл. Августин. Энхиридион или о вере, надежде и любви. – К., 1996. – С. 350–411.
28. Философия [Электронный документ] : энцикл. словарь / под ред. А. А. Ивина. – М. : Гардарики, 2004. – 1072 с. // Сайт «Логоса» : развитие человека. – Энциклопедия современной эзотерики. – Режим доступа : <http://arion.ru/wiki/FJeS>. – Название с экрана.
29. Хегглунд Б. История теологи [Текст] / Б. Хегглунд / пер. со швед. В. Володин ; теолог. ред. А. Прилуцкий. – СПб. : Светоч, 2001. – 370 с.

30. *Черноморец Ю.* Христианство в Украине: вчера, сегодня, завтра (или о необходимости собственной радикальной ортодоксии) / Ю. Черноморец // Форум 20. Двадцать лет религиозной свободы и активной миссии в постсоветском обществе. Итоги, проблемы, перспективы евангельских церквей: материалы к дискуссиям. — К. : Дух і Літера, 2011. — С. 353–370.
31. *Энциклопедический Словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона* : в 86 т. [Электронный ресурс] // Библиотека «Вехи». — Режим доступа : <http://www.vehi.net/brokgauz/index.html>, свободный. — Название с экрана.
32. *Эриксен Т. Б.* Августин. Беспокойное сердце [Текст] / Т. Б. Эриксен ; пер. с норв. Л. Горлиной ; [науч. ред. А. А. Столяров]. — М. : Прогресс-Традиция, [2003]. — 371, [4] с., [4] л. цв. фотоил.

Марченко Н. П., Марченко Я. Ю. Августин Гіппонський: неогуманістичне бачення «Людини віри» у межах довідкової біографіки.

Досліджено біографічні аспекти сучасних соціолого-релігієзнавчих підходів до аналізу релігійних практик у постатеїстичних суспільствах. Зокрема, способи та форми відображення «Людини Віри» у розмаїтих довідкових виданнях, які традиційно широко представлені в світській літературі та серед конфесійних видань і ресурсів. Об'єктивно цілісні та документально визначені «de-facto» долі цих персонажів кардинально змінюються залежно від світоглядних позицій авторів і починають різнитися як в оцінках їх життя та духовного спадку, так і в сутнісному розумінні сенсу й навіть змісту цього життя та доробку.

Доведено, що «Людина Віри» апріорі є цілісним втіленням «вчення/життя», а її біографія завжди є складовою вчення. І лише знайшовши органічні цій цілісності форми відображення сучасна біографіка спроможеться повноцінно, об'єктивно та у відповідності до неогуманістичних запитів інформаційної доби відобразити дані персоналії.

Наголошено, що в Україні ідея релігієзнавчого дискурсу як дискурсу саме біографічного системно не озвучувалася. Водночас, саме «Люди Віри» значною мірою сформувавали інтелектуальні, світоглядні та моральні потреби спільноти та окремої людини. Тому щодо них, на нашу думку, слід виробити належні форми й методи презентації в інформаційному просторі, які б відображали неогуманістичні запити сучасності.

Ключові слова: Августин Гіппонський, біографіка, неогуманізм, релігієзнавство.

Marchenko N.P., Marchenko Ya. Yu. Augustine of Hippo: neo-humanistic vision «Man of Faith» within the boundaries of reference biography study.

Biographic aspects of modern socio-religious approaches to analysis of religious practices in post-atheistic societies are discovered. In particular, special attention is paid to methods and forms of representation of the “Man of Faith” in various reference publications, which are traditionally widely represented in secular literature and among religious publications and resources. Objectively integral and documentarily determined “de facto” fates

of these characters dramatically change depending on authors' world outlook and start differing both in evaluations of their life and spiritual heritage and in essential understanding of sense and even contents of this life and revision.

It is proved that the "Man of Faith" apriori is an integral embodiment of "doctrine/life", and his biography always remains a component part of this doctrine. And only as soon as forms of representation organic for this integrity are found, modern biography study can represent these personalities completely, objectively and in accord with neo-humanistic demands of information epoch.

It is emphasized that in Ukraine an idea of a religious teaching discourse as biographical discourse has not been touched upon before. At the same time the "Man of Faith" significantly raised intellectual, world outlook and moral demands of the whole community and a separate human being. Therefore, in our opinion, proper forms and methods of their representation in the information space, which would express neo-humanistic demands of the present, should be developed.

Key words: Augustine of Hippo, biography study, the New Humanism, religion studies.

Марченко Н. П., Марченко Я. Ю. Августин Гиппонский: неогуманистическое виденье «Человека веры» в пределах справочной биографики.

Рассмотрены биографические аспекты современных социально-религиозных подходов к анализу религиозных практик в постатеистических обществах. В частности, способы и формы отображения «Человека веры» в разнообразных справочных изданиях, традиционно широко представленных в светской литературе и среди конфессиональных изданий и ресурсов. Объективно целостные и документально известные «de-facto» судьбы этих персонажей кардинально изменяются в зависимости от мировоззренческих позиций авторов и начинают различаться как в оценке их жизни и духовного наследия, так и в понимании смысла и даже содержания этой жизни и наследия.

Доказано, что «Человек веры» априори есть целостным воплощением «учения/жизни», а его биография всегда составляющая часть учения. И только найдя органичные этой целостности формы отображения современная биографика сможет полноценно, объективно и в соответствии с неогуманистическими запросами информационной эры отобразить эти персоналии.

Акцентированно, что в Украине идея религиоведческого дискурса как дискурса именно биографического системно не проговаривался. В тоже время, именно «Люди веры» в значительной мере сформировали интеллектуальные, и моральные потребности общества и отдельного человека. Поэтому, в отношении них, на наш взгляд, следует выработать соответствующие формы и методы презентации в информационном пространстве, отображающие неогуманистические запросы современности.

Ключевые слова: Августин Гиппонский, биографика, неогуманизм, религиоведение.